

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИКИ ДО ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

TRAINING FUTURE PHYSICS TEACHERS TO ASSESS THE ACADEMIC ACHIEVEMENTS OF STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Статтю присвячено актуальній проблемі професійної підготовки майбутніх учителів фізики до оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища. Зазначено, що реалізація положень Концепції Нової української школи передбачає зміну підходів до оцінювання – від контролю знань до підтримки розвитку ключових компетентностей учнів. Визначено, що ефективне оцінювання в інклюзивному контексті має базуватися на принципах гнучкості, адаптивності, індивідуалізації, позитивної мотивації до навчання. Наголошено, що оцінювання спрямовано на особистий прогрес учня з особливими освітніми потребами. Розкрито підходи до формування професійної готовності майбутніх вчителів фізики до здійснення диференційованого оцінювання. Особливу увагу приділено активним методам навчання – тренінгам, рольовим вправам, реальним ситуаціям, роботі з кейсами, які дають змогу майбутнім учителям моделювати реальні педагогічні ситуації та опановувати практичні інструменти інклюзивного оцінювання. Представлено приклади реалізації зазначених підходів під час вивчення освітньої компоненти «Методика навчання фізики», зокрема тренінгу «Розробка індивідуальних критеріїв оцінювання» та рольової вправи «Урок із бар'єрами». Описано завдання, спрямовані на формування навичок співпраці з фахівцями інклюзивного супроводу – психологами, логопедами, корекційними педагогами. Наголошено, що запропонована система підготовки сприяє розвитку педагогічної гнучкості, емпатії, рефлексії та здатності до адаптації оцінювання з урахуванням індивідуальних освітніх потреб учнів. Зроблено висновок про перспективність подальших наукових пошуків у напрямі розробки методичних рекомендацій, цифрових інструментів оцінювання та інтегрованих форм професійної підготовки вчителя з урахуванням оцінювання за групами результатів навчання.

Ключові слова: інклюзивна освіта, формувальне оцінювання, особливі освітні потреби, компетентнісний підхід, інструменти оцінювання, міждисциплінарна співпраця.

The article is devoted to the urgent problem of professional training of future physics teachers to assess the academic achievements of students with special educational needs in an inclusive educational environment. It is noted that the implementation of the provisions of the Concept of the New Ukrainian School involves a change in approaches to assessment – from knowledge control to supporting the development of key competencies of students. It is determined that effective assessment in an inclusive context should be based on the principles of flexibility, adaptability, individualization, positive motivation for learning. It is emphasized that the assessment is aimed at the personal progress of a student with special educational needs. Approaches to the formation of professional readiness of future physics teachers to implement differentiated assessment are revealed. Particular attention is paid to active teaching methods – trainings, role-playing exercises, real situations, work with cases, which allow future teachers to model real pedagogical situations and master practical tools for inclusive assessment. Examples of the implementation of these approaches during the study of the educational component "Physics Teaching Methods", in particular the training "Development of Individual Assessment Criteria" and the role-playing exercise "Lesson with Barriers" are presented. Tasks aimed at developing skills in cooperation with inclusive support specialists – psychologists, speech therapists, correctional teachers are described. It is emphasized that the proposed training system contributes to the development of pedagogical flexibility, empathy, reflection and the ability to adapt assessment to the individual educational needs of students. The conclusion is made about the prospects of further scientific research in the direction of developing methodological recommendations, digital assessment tools and integrated forms of professional training of teachers, taking into account assessment by learning outcomes groups.

Key words: inclusive education, formative assessment, special educational needs (SEN), competency-based approach, assessment tools, interdisciplinary collaboration.

УДК 378.147
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/83.1.20>

Васильєва Р.Ю.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри фізики та методики її навчання
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Степанчиков Д.А.,
канд. фіз.-мат. наук,
доцент кафедри фізики та методики її навчання
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Постановка проблеми. Одним із головних завдань сучасної системи освіти в Україні є створення умов для рівного доступу до якісної освіти для всіх учнів, включно з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Для реалізації концепції Нової української школи необхідно від учителів застосування нових підходів як до викладання, так і до оцінювання навчальних досягнень учнів. У концепції та підходах, визначених Держстандартом базової середньої освіти, акцент зміщується

з накопичення знань на досягнення учня [1; 5]. Це вимагає запровадження нових методів оцінювання, оскільки впровадження реформи неможливе без зміни інструментів. Компетентнісно-орієнтований підхід передбачає використання сучасних методів оцінювання, що відповідають новим освітнім вимогам.

Реалізація інклюзивної освіти передбачає від педагогів не лише ґрунтовне знання форм і методів оцінювання навчальних результатів, а й наявність

практичної підготовки. Наукові дослідження в цій галузі також акцентують увагу на необхідності адаптації оцінювальних методик до індивідуальних особливостей учнів з ООП. Зокрема, підготовка майбутніх вчителів фізики до роботи в інклюзивному середовищі має включати формування компетентностей у сфері диференційованого оцінювання, що дозволяє враховувати різні рівні навчальних досягнень та індивідуальні можливості учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема оцінювання на уроках фізики знайшла широке відображення в наукових роботах як українських так і зарубіжних дослідників.

Зокрема Засєкін Д. О. у своїх роботах вивчає питання застосування формульовального оцінювання на уроках фізики. Автор аналізує зазначену дефініцію та розкриває зміст базових принципів формульовального оцінювання [2].

Н. Софій, О. Стягунова, О. Федоренко в своїх дослідженнях висвітлюють питання особливостей оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Також авторами розглядаються інструменти формульовального оцінювання та значення педагогічної підтримки [4].

Т. В. Сак у своїх публікаціях підкреслює важливість адаптації методів контролю та оцінювання до індивідуальних потреб учнів з ООП. Вона наголошує на необхідності розробки інструментарію, який враховує специфіку кожного учня, включаючи використання портфоліо та різних видів тестування [3].

В дослідженнях Фіголь Н. А. зазначено, що інноваційні методи, зокрема індивідуальне оцінювання, портфоліо та тестування, можуть стати ефективними інструментами для оцінювання навчальних досягнень. Індивідуальне оцінювання забезпечує точніший аналіз успішності кожного учня, особливо в умовах інклюзивного навчання, дозволяючи враховувати його особливі потреби та індивідуальний прогрес [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість наукових публікацій та методичних розробок, присвячених особливостям оцінювання навчальних досягнень учнів з фізики в інклюзивних класах, проблема підготовки майбутніх вчителів фізики до зазначеної діяльності потребує подальшого дослідження.

Метою статті є аналіз засобів підготовки майбутніх учителів фізики до здійснення оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами, з урахуванням вимог інклюзивної освіти та сучасних підходів до педагогічної оцінки.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових принципів НУШ є компетентнісний підхід, який вимагає оцінювати не просто обсяг знань, а здатність застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях [1].

Використання учнями набутих знань у побуті та майбутній професійній діяльності є визначальним чинником інтеграції навчання з реальним життям. Саме здатність використовувати знання у практичній діяльності свідчить про їхнє справжнє засвоєння. Важливо сприяти тому, щоб учні могли інтегрувати набуті знання у свій життєвий досвід, особливо в умовах інклюзивної освіти, де ефективність навчання залежить від організації процесу та застосування педагогічних методів, які враховують індивідуальні потреби кожного здобувача.

Відповідно, оцінювання має відображати, наскільки учень може критично мислити, працювати в команді, вирішувати проблеми, спілкуватися, використовувати інформаційно-комунікаційні технології та проявляти громадянську активність.

Тому, у фокусі оцінювання не стільки контроль і виправлення помилок, а підтримка процесу навчання і розвиток важливих життєвих компетентностей.

Оцінювання в інклюзивному освітньому середовищі має свої особливості, адже його головна мета – підтримати учнів у процесі навчання, враховуючи індивідуальні можливості, потреби і темп розвитку кожного з них. Саме тому принципи оцінювання учнів з особливими освітніми потребами базуються на ціннісному ставленні до дитини, рівності, поваги до особистості та розвитку потенціалу кожної дитини. Серед принципів оцінювання в процесі інклюзивного навчання визначними є гнучкість, адаптивність, орієнтація на індивідуальні особливості учня, спрямованість на формування позитивної мотивації до навчання.

Принцип *гнучкості й адаптивності оцінювання* є ключовим у системі інклюзивної освіти. Він забезпечує справедливі умови для оцінювання знань, умінь і навичок дітей з особливими освітніми потребами, беручи до уваги їхні індивідуальні можливості, темп засвоєння матеріалу, стиль навчання та специфіку розвитку. Даний принцип забезпечує доступність оцінювання (завдання подаються у доступній формі з з можливістю використання альтернативних способів відповіді); зменшення тривожності (учні не бояться оцінювання, оскільки воно адаптоване під їхній рівень і не передбачає змагання з іншими); орієнтацію на особистий прогрес (оцінка фіксує індивідуальні досягнення, а не відхилення від «норми», учень бачить власний розвиток і отримує позитивне підкріплення, що підвищує її самооцінку) та підвищення мотивації (зрозумілі та посилені завдання створюють ситуацію успіху та сприяють бажанню виконувати їх).

Реалізація принципу *орієнтації на індивідуальні особливості* в процесі оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами забезпечує можливість продемонструвати свої досягнення в зручній для себе формі,

запобігти стигматизації та зниженню самооцінки (учень не порівнюється з іншими, а оцінка враховує його особистий прогрес), підвищити ефективність зворотного зв'язку. Важливо враховувати стартовий рівень розвитку, специфіку порушення, здібності до навчання і засвоєння матеріалу. Такий підхід сприяє більш справедливій оцінці зусиль і досягнень кожної дитини.

Формування позитивної мотивації до навчання. Одним із головних завдань оцінювання в інклюзивному середовищі є стимулювання внутрішньої мотивації до навчання. Оцінка має заохочувати учня до подальших зусиль, викликати відчуття успіху та віру у власні сили. Негативні або принизливі оцінки тут є неприпустимими. Зазначимо, що важливим є зменшення страху помилитися. Якщо оцінювання доброзичливе, з чітким і доступним зворотним зв'язком, страх оцінки зменшується. Учень не боїться проявляти ініціативу, ставити запитання, висловлювати думки. Вчитель має підкреслювати досягнення, навіть якщо вони здаються невеликими, і допомагати дитині бачити власний розвиток.

Реалізація зазначених принципів та зростаюче орієнтування шкіл на інклюзивні цінності потребує теоретичної і методичної підготовки майбутніх учителів фізики до справедливого й гнучкого оцінювання в інклюзивному середовищі. Така підготовка здійснюється при вивченні освітніх компонент, що формують професійну компетентність майбутнього вчителя, в процесі педагогічної практики та використання активних методів навчання. Особливо цінними серед них є **інтерактивні тренінги та рольові вправи**. Вони моделюють реальні ситуації та допомагають студентам відчувати специфіку роботи з учнями з ООП на практиці. Зазначені методи запроваджені нами при вивченні освітньої компоненти «Методика навчання фізики».

Тренінги, як інтерактивна форма навчання, спрямовані не лише на інтелектуальне, а й на емоційно-поведінкове засвоєння досвіду; створення безпечного середовища для експериментування та самовираження; формування навичок комунікації, емпатії, гнучкості, рефлексії – усіх тих якостей, які є критично важливими при роботі з дітьми з ООП. Спеціально змодельовані педагогічні ситуації дозволяють студентам «прожити» запропоновану ситуацію, не ризикуючи завдати шкоди реальному учневі, та набутти первинних навичок професійного реагування, аналізувати свої дії та їх ефективність, враховувати емоційний стан дитини, опрацювати різні підходи до оцінювання: від спостереження за навчальною діяльністю до формувального оцінювання з індивідуальними критеріями.

Зокрема, здобувачам вищої освіти пропонується тренінг «Розробка індивідуальних критеріїв оцінювання». Його мета: навчити створювати

диференційовані критерії оцінювання. *Студенти отримують профіль вигаданої дитини з ООП (наприклад, дитина з дисплексією або когнітивними порушеннями) та навчальна ситуація (урок фізики з певною темою). Завдання – розробити індивідуальні підходи до оцінювання результатів навчання цієї дитини. У процесі практичних занять здобувачі освіти виконують рольову вправу «Урок із бар'єрами».* Студенти моделюють фрагмент уроку фізики (перевірку знань) за умов, коли в класі є учні з різними особливими освітніми потребами. Група має запропонувати модель оцінювання доступну для кожного учня (усні відповіді, візуальні підказки, спрощені інструкції тощо).

Такі методи дають майбутнім учителям можливість не лише теоретично засвоїти способи оцінювання в інклюзивному середовищі, а й випробувати себе в реальних умовах. Це сприяє формуванню педагогічної гнучкості, емпатії та впевненості у роботі з різними учнями.

Ще одним методом який ми використовуємо в підготовці майбутніх учителів фізики до ефективного оцінювання в інклюзивному освітньому середовищі є **практичні заняття з реальними кейсами**. Особливості цього методу полягають у зануренні у реальні або змодельовані ситуації з практики інклюзивної освіти, можливості групової взаємодії при обговоренні варіантів оцінювання з урахуванням індивідуальних освітніх траєкторій, застосуванні диференційованих підходів до оцінювання залежно від особливостей учня (порушень зору, слуху, опорно-рухового апарату, РАС, тощо), рефлексії щодо власних дій і рішень у контексті педагогічної етики. Наприклад:

Кейс 1: Учень з вадами слуху.

У 9 класі навчається учень із вадами слуху. На уроці вивчають тему «Виникнення та поширення механічних хвиль». Пояснюючи нову тему, учитель використовує усну розповідь і демонстраційний експеримент. **Завдання для студентів:** 1) розробити варіант письмового інструктажу до експерименту; 2) запропонувати альтернативні форми оцінювання (наприклад, створення відео з субтитрами, графічне моделювання явища); 3) оцінити, як комунікація впливає на об'єктивність оцінювання знань такого учня.

Кейс 2: Учениця з аутизмом має труднощі з комунікацією.

Учениця в 8 класі уникає групової роботи, має труднощі з вербальним самовираженням. На уроці розглядається тема «Джерела електричного струму». **Завдання для студентів:** 1) запропонувати індивідуальну форму перевірки знань, яка не передбачає усного відповіді (наприклад, заповнення візуальної карти знань або виконання інтерактивного тесту; 2) скласти критерії оцінювання, адаптовані до комунікативних особливостей учениці.

Застосування зазначеного методу розв'язує низку завдань підготовки майбутнього вчителя фізики. Зокрема, 1) здатності майбутнього вчителя прогнозувати освітні бар'єри та ефективно їх долати; 2) формувати уміння створювати індивідуалізовані оцінювальні інструменти; 3) формувати культуру педагогічного мислення з інклюзивним вектором.

В контексті нашого дослідження актуальним є набуття навичок **співпраці з фахівцями – корекційними педагогами та практичними психологами**. Така співпраця дозволяє комплексно осмислити освітні потреби учнів з особливими освітніми потребами (ООП), а також навчитися адаптувати методи та критерії оцінювання відповідно до рекомендацій фахівців. Основними напрямками такої співпраці є спільна участь студентів та психологів, логопедів, корекційних педагогів у міждисциплінарних семінарах та тренінгах. Це дозволяє майбутнім вчителям фізики глибше зрозуміти специфіку розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

Важливе значення має практика спільного моделювання освітніх ситуацій. Майбутні вчителі разом із психологами аналізують кейси, де потрібно врахувати емоційний стан учня або його особливості сприйняття при формуванні оцінки. Ще одним аспектом підготовки вчителя фізики в контексті співпраці з фахівцями є практичні заняття щодо супроводу індивідуальних програм розвитку (ІПР). Майбутні вчителі фізики вчать аналізувати, інтерпретувати та реалізовувати рекомендації ІПР, узгоджуючи їх із фахівцями команди супроводу. Студентам пропонується ситуація *«Учень з тривожним розладом починає панікувати перед письмовими тестами»*. В межах даної ситуації студенти мають змодельовати консультацію з психологом. Консультація проводиться з метою отримання кваліфікованої поради щодо мінімізації тривожності учня та вибору альтернативних методів оцінювання. Наприклад: замість контрольної роботи провести індивідуальну співбесіду в спокійній атмосфері або дозволити виконати завдання вдома, оцінювати, орієнтуючись на динаміку прогресу, а не лише на результат.

Для формування навичок співпраці з логопедом студентам пропонується ситуація щодо оцінювання учениці, наприклад з дислексією. *«Учениця має труднощі з читанням формул, плутає символи в задачах»*. Для подальшої роботи студенти поділяються на дві групи і працюють за двома сценаріями консультацій з логопедом:

1. розробка альтернативних способів подання завдань для оцінювання, зокрема із використанням кольорових схем, графіків, піктограм тощо;

2. створення завдань, які передбачають можливість надання відповідей в усній формі або через аудіозапис.

Висновки. Таким чином, формування інклюзивного освітнього середовища в умовах Нової української школи, в контексті нашого дослідження, потребує від майбутніх учителів фізики високого рівня готовності до диференційованого, справедливого та підтримувального оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами.

Практична підготовка студентів до такої діяльності має базуватися на активних методах навчання та бути максимально наближена до реального процесу навчання та оцінювання учнів з особливими освітніми потребами. В нашій роботі це досягається використанням кейсів, тренінгів, рольових вправ та міждисциплінарною співпрацею з фахівцями з інклюзивної освіти. Такий підхід забезпечує розвиток педагогічної інтуїції, критичного мислення та навичок індивідуалізації процесу оцінювання. Акцент на формуальному оцінюванні, орієнтованому на особистий прогрес і зменшення тривожності, сприяє розвитку позитивної навчальної мотивації, підвищенню самооцінки учня та ефективнішій реалізації принципів інклюзії.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку комплексних моделей підготовки майбутніх учителів фізики до оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами, а також на емпіричну перевірку ефективності запропонованих методик у процесі педагогічної практики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державний стандарт базової середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-p#Text> (дата звернення: 3.06. 2025).
2. Засєкін Д. О. Формувальне оцінювання на уроках фізики. Електронний збірник наукових праць ЗОІППО. 2020. № 2(39). URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721907/1/Zasekin_tezy_Zap_2020.pdf (дата звернення: 3.06. 2025).
3. Сак Т. В. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі : навч. курс та наук.-метод. посіб. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. 168 с.
4. Софій Н., Стягунова О., Федоренко О. Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами : методичні рекомендації. Київ : УІРО, 2024. 40 с.
5. Сиротюк В. Д. Сучасне інклюзивне навчання фізики в основній школі. Збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна освіта і наука: проблеми, перспективи, інновації» / відп. ред. проф. Т. Ю. Дудка. Київ, 2021. С. 315–319.
6. Фіголь Н. А. Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами. Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки / за заг. ред. В. Є. Бенери. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 18. С. 69–77.